Archetype

Μια σύντομη αναφορά στον Juhani Pallasmaa

Κωνσταντίνος Ξανθόπουλος - 02/01/2019

Κωνσταντίνος Ξανθόπουλος, αρχιτέκτονας, πρ. Καθηγητής στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Παν/μίου Πατρών.

*Το κείμενο αυτό γράφτηκε για την παρουσίαση του Φινλανδού αρχιτέκτονα Juhani Pallasmaa με αφορμή τη διάλεξή του με θέμα: «**Η τέχνη και η αρχιτεκτονική ως εμπειρία: η πνευματική πραγματικότητα της τέχνης**», που πραγματοποίησε στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης, στο Χώρος: Μ2 - Αίθουσα Μωρίς Σαλτιέλ την Τετάρτη 21 Νοεμβρίου 2018.*

Πώς να συμπτύξει κανείς σε λίγες γραμμές σκέψεις, που μόνο σε στιγμές περισυλλογής και εράσμιας σιωπής έχει συσσωρεύσει, για έναν στοχαστή με τη συνδυαστική ευρυμάθεια και το πνευματικό βάθος που διακρίνουν τον οικουμενικό σήμερα Φινλανδό Pallasmaa και το έργο του;

Επέλεξα εντούτοις να αναφερθώ σε δύο φάσεις από τον ωκεανό των φιλοσοφικών του αναζητήσεων και θέσεων, έχοντας κατά νου μια πρόσφατη διάλεξη καθηγητή ψυχολογίας στο Mind-Brain-Behavior Ινστιτούτο Zuckerman του Πανεπιστημίου Columbia. Τίτλος της: *The Developing Brain and the Importance of Early Experiences*.

Αναλογίστηκα ότι, αφενός «*αρχικά βιώματα και εμπειρίες*» και αφετέρου ο «*αναπτυσσόμενος* εγκέφαλος», οριοθετούν δύο από τις σημαντικότερες περιοχές των στοχαστικών θεωρήσεων του Pallasmaa.

Ξεκινώ από «*τις πρώιμες εμπειρίες*».
Αναφέρονται σε ένα αρχιτεκτονικό «πιστεύω», καθώς το διατυπώνει ο ίδιος στις αρχές του 1990, ανατρέχοντας στις παιδικές και νεανικές του αναμνήσεις.

Σε μια γαλλική έκδοση με τίτλο: “Credo architectonique: Architecture du silence” βρίσκεται μια πανσπερμία παρατηρήσεων που ωριμάζουν σταδιακά και αναλύονται μέσα από τα μετέπειτα γνωστότερα συγγραφικά του έργα: The Eyes of the Skin, The Thinking Hand, The Embodied Image, Encounters, και πολλά άλλα.

Γράφει λοιπόν ο ίδιος, με αφορμή τις πολλαπλές δεξιότητες που ανέπτυσσαν πρόγονοί του:

«*Σκέφτομαι ότι μέσα από το αρχιτεκτονικό μου έργο, αντικατοπτρίζονται οι πρώτες εντυπώσεις της παιδικής μου ηλικίας στη φινλανδική ύπαιθρο… Τότε, τις πολλαπλές ικανότητες δεν τις αποκτούσε κάποιος στο σχολείο ή μελετώντας, αλλά αποτελούσαν μια φυσική σοφία, ένα savoir-faire… Διδάχτηκα από τον παππού μου ότι όλα μπορούν να γίνονται αβίαστα, με προσήλωση στην εφαρμογή, και ότι, κάθε προϊόν «δια χειρός», εκφράζει ένα όραμα που έχει ο δημιουργός του για τη ζωή.*»

Ο Pallasmaa αντιλαμβάνεται με μνημονική ενάργεια την εμπειρία ως βίωμα σωματικό και απτικών ερεθισμάτων, παρά ως εικονική αναφορά που παραπέμπει στην όραση και μόνο, σημειώνοντας παράλληλα ότι και το βλέμμα αγγίζει, αγκαλιάζει, συλλαμβάνει.

Ανατρέχοντας και πάλι στα παιδικά του χρόνια συμπεραίνει:

«*Ίσως χρωστάω σ’ αυτή την παιδική εμπειρία την αδυναμία μου να διακρίνω όρια ανάμεσα στην Αρχιτεκτονική και στην Τέχνη… όπως και ανάμεσα στην Τέχνη και τη Ζωή.*»

Καθώς διακρίνει τις διασυνδέσεις της Τέχνης με τη Ζωή, ανάλογη συνάφεια παρατηρεί και ανάμεσα σε Αρχιτεκτονική και Επιστήμη.

Ποια είναι όμως η Επιστήμη στην οποία φαίνεται να στρέφει περισσότερο το ενδιαφέρον του σήμερα;

Η απάντηση βρίσκεται στο πρώτο σκέλος του τίτλου της διάλεξης που προανέφερα, δηλαδή στον «*αναπτυσσόμενο εγκέφαλο*». Σε αυτόν και στα μυστικά των απειράριθμων νευρωνικών δικτύων και συνάψεων που περικλείει και που θα μπορούσε κάποτε να μας αποκαλύψει. Σε μυστικά που ερευνώνται σήμερα από τη βιολογία και τις νευρο-επιστήμες γύρω από την κατανόηση της μνήμης, των γνωστικών και συναισθηματικών λειτουργιών μας, στη διαμόρφωση των απόψεών μας περί αισθητικής ή/και του «ωραίου», στην επίδραση και βιωματική ενσωμάτωση της «κουλτούρας» στις αισθητικές και δημιουργικές μας επιλογές, στην κατανόηση του αρχιτεκτονημένου χώρου, κ.ο.κ.

Με λίγα λόγια σε όσα διέπουν την ανθρώπινη ύπαρξη, τα βιώματα, τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές στο ανθρωπογενές περιβάλλον.

Σε ένα από τα τελευταία βιβλία-πρακτικά συμποσίου που οργανώνει στο Ελσίνκι και επιμελείται με την αρχιτέκτονα Sarah Robinson, με τίτλο: "Mind in Architecture; Neuroscience, Embodiment, and the Future of Design", σημειώνει:

"*Παρόλο που αναλώνουμε περισσότερο από το 90% της ζωής μας μέσα σε κτήρια, καταλαβαίνουμε πολύ λίγα πράγματα για το πώς το δομημένο περιβάλλον επηρεάζει τη συμπεριφορά, τις σκέψεις, τα συναισθήματα και την ευημερία μας… Είναι εύλογο ότι η έρευνα στις βιολογικές επιστήμες, ιδιαίτερα στη νευρο-επιστήμη, μπορεί να προσφέρει συναρπαστικές γνώσεις σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους τα κτήριά μας διαμορφώνουν τις αλληλεπιδράσεις μας με τον κόσμο…*"

Βέβαια, ο Pallasmaa δεν τρέφει αυταπάτες σχετικά με τον ρόλο και τις επιδράσεις, τις δυνατότητες και τους ρυθμούς της επιστημονικής έρευνας στην απόδοση χειροπιαστών αποτελεσμάτων.

Γνωρίζει την εκτίμηση του ερευνητή των μυστικών της ανθρώπινης μνήμης και συμπεριφοράς, νομπελίστα Eric Kandel, για τον τρέχοντα απολογισμό της νευρο-επιστήμης που υπηρετεί:

«Δεν είμαστε παρά μόνο στην αφετηρία, ένα 5%… [γράφει ο Kandel το 2015] *…Θα χρειαστούμε χρόνο, ίσως τουλάχιστον 50 ακόμα χρόνια, πριν μπορέσουμε να εξηγήσουμε κάθε πλευρά της ανθρώπινης συμπεριφοράς. …αυτής που εμπεριέχει τα πάντα: αντίληψη, συναίσθημα, μνήμη, γνωσιακή λειτουργία, επινόηση, εμμονή, πάθος, εν-αίσθηση, δημιουργικότητα, ευτυχία, απόγνωση…»*

Ο Pallasmaa φιλοσοφεί πέρα από το σήμερα, εκεί όπου η προσφορά στην οποία επίσης προσβλέπει, θα μπορεί ενδεχομένως να αποβεί σε κάποιο βαθμό αντικειμενικά ουσιαστική και χρήσιμη. Παρατηρεί και εκφράζεται χωρίς να προσηλώνεται σε απόλυτες βεβαιότητες, ανανεώνοντας σκέψεις που ο ίδιος υιοθετεί κατά καιρούς και με τις οποίες ενίοτε συγκρούεται. Με ανάλογη συνέπεια τοποθετείται σε σχέση και με τρέχουσες «*αβεβαιότητες*» που αφορούν τον «*… κοινωνικό και ανθρώπινο ρόλο της αρχιτεκτονικής καθώς και τα όριά της ως μορφής τέχνης.»*

Και ο Pallasmaa συνεχίζει το ταξίδι της Ζωής, με το σώμα και το νου.

Οι νεανικές εμπειρίες που του πρόσφερε απλόχερα η ζωή στη φινλανδική ενδοχώρα, θα καλλιεργηθούν εντατικά στα άπειρα ταξίδια που πραγματοποιεί ανταποκρινόμενος στις εκάστοτε προσκλήσεις – προκλήσεις για τον ίδιο, διανοητικής εκφοράς και αυτογνωσίας.

Τα ταξίδια, όπως υπογραμμίζει, τον βοηθούν στην κατανόηση του «εαυτού», υποκείμενου στη διαλεκτική ώσμωση ενός αυτο- και ετερο-προσδιορισμού, καθώς και της υπαρξιακής συμβίωσης σε έναν υλικό και πνευματικό κόσμο, όπου διανόηση και μορφή δεν διαχωρίζονται.

Είναι αυτό το αξεχώριστο δίπτυχο πάνω στο οποίο τοποθετείται, γράφοντας:

"*Με αναγνωρίζουν συχνά ως θεωρητικό. Πρέπει όμως να πω ότι δεν γνωρίζω τι σημαίνει αυτό. Είμαι ασκούμενος αρχιτέκτονας που άρχισε να ενδιαφέρεται για την εννοιολογική ερμηνεία και την εξ αρχής περιγραφή προθέσεων σχεδιασμού… Η γραφή που ασκώ προέρχεται άμεσα από τις προσωπικές μου εμπειρίες ως αρχιτέκτονα. Σχεδιασμός και γραφή είναι δύο τρόποι θεώρησης του ιδίου πράγματος…*"

Και είναι ακριβώς αυτή η διαδοχική ανακύκληση αρχιτεκτονικής εμπειρίας και διανόησης που τον διακρίνει από άλλους «αμιγείς» διανοούμενους-ποιητές του πνεύματος και του λόγου, στων οποίων τις γραφές και τις σκέψεις ανατρέχει και ανασυγκροτεί, από τον Paul Valéry στον Maurice Merleau-Ponty στον Gaston Bachelard και τον Iosif Aleksandrovich Brodsky, και από τον Edmund Husserl στον Ludwig Wittgenstein, κ.ά.

Ο διανοούμενος συγγραφέας Pallasmaa γράφει, όπως ο αρχιτέκτων Pallasmaa σχεδιάζει, και αντίστροφα, με έναν τρόπο ώστε: "οι ιδέες αναδύονται μέσα από την ίδια την πράξη…της συγγραφής ή/και του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού."

Αντλεί συνεπώς διδάγματα από το σημαντικό αρχιτεκτονικό του έργο, το οποίο λειτουργεί συμπληρωματικά σαν απτό παράδειγμα-βίωμα, για μια ερμηνεία του κοινωνικού-αισθητικού-ηθικού ρόλου της αρχιτεκτονικής.

Με έναν συγγραφικά ελκυστικό τρόπο, πέρα από τις φυσικές διαστάσεις της αρχιτεκτονικής, ξετυλίγει τις μεταφυσικές της ιδιότητες. Παράλληλα, ανατρέχει για αυτό, καθώς σημειώθηκε πιο πάνω, σε θραύσματα παραθεμάτων από την παγκόσμια διανόηση, ώστε να στοιχειοθετεί και να ανασυνθέτει έναν ειρμό σκέψης και πνευματικής-τελεολογικής αλληλουχίας.

Τελειώνοντας, θέλω να αναφερθώ σε κάτι ακόμα, υπεραξία στα όσα προαναφέρθηκαν.

Τα τελευταία χρόνια νιώθω την εύνοια να μπορώ να απολαμβάνω, να συγκινούμαι και να ωφελούμαι, εκτός από τα γραπτά κείμενα, και από τη φυσική επίσης παρουσία του ανθρώπου-Pallasmaa – πολίτη της Φινλανδίας και του κόσμου, και ευπροσήγορου φίλου Juhani.

Είναι μια εύνοια που μοιραστήκαμε όλοι οι παρόντες, ακροατές και θεατές, συναισθηματικοί και πνευματικοί «συνδαιτημόνες» του, στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης, στις 21 του Νοέμβρη 2018, ημέρα Τετάρτη.